

ПРИНЦИП НЕДИСКРИМІНАЦІЇ У ВИКОРИСТАННІ РЕСУРСІВ МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ

PRINCIPLE OF NON-DISCRIMINATION UNDER THE USE OF NETWORK INTERNET RESOURCES

Дашковська О.Р.,

доктор юридичних наук,

професор кафедри теорії та філософії права

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Стаття присвячена аналізу правових механізмів забезпечення рівного і вільного доступу до мережі Інтернет, що є важливим засобом реалізації прав і свобод людини та її вільної участі в інституціях демократичного суспільства. Усі користувачі повинні мати максимально вільний і рівний доступ до Інтернет-контенту, додатків і послуг, використовуючи зручні їм пристрої. Будь-яка дискримінація в інформаційному просторі призводить до обмеження і порушення прав користувачів.

Ключові слова: правовідносини в мережі Інтернет, права людини, принцип недискримінації, мережева нейтральність.

Статья посвящена анализу механизмов обеспечения равного и свободного доступа к сети Интернет, что является важным средством реализации прав и свобод человека и его свободного участия в институтах демократического общества. Все пользователи должны иметь максимально свободный и равный доступ к интернет-контенту, приложениям и услугам, используя удобные им устройства. Любая дискриминация в информационном пространстве приводит к ограничению и нарушению прав пользователей.

Ключевые слова: правоотношения в сети Интернет, права человека, принцип недискриминации, сетевая нейтральность.

The article is devoted to the analysis of legal mechanisms for ensuring equal and free access to the Internet, an important means of realizing human rights and freedoms and its free participation in institutions of a democratic society. All users should have the maximum free and equal access to Internet content, applications and services using their handy devices. Any discrimination in the information space leads to a restriction and violation of user rights.

Key words: legal relationship on the Internet, human rights, the principle of non-discrimination, network neutrality.

Постановка проблеми. Принцип недискримінації є загально визнаним у праві Європейського союзу, його послідовна реалізація в усіх сферах правового регулювання забезпечує справедливий баланс між вимогами формальної і фактичної рівності можливостей. Дискримінація призводить до обмеження або унеможливлення в користуванні чи здійсненні особами своїх прав і свобод на рівних підставах, тому її заборона розглядається як один із шляхів забезпечення рівності всіх людей [1]. Кожна особа має право на загальний і вільний від дискримінації, а також від фільтрації і контролю трафіку доступ до контенту в мережі Інтернет на комерційних чи інших підставах. Недискримінація означає заборону необґрунтованого відмінного ставлення (встановлення відмінностей, винятків, обмежень чи переваг) до осіб, які знаходяться в однаковій ситуації, чи однакового підходу до осіб, які перебувають у різних ситуаціях. Право на захист від дискримінації є одним із фундаментальних прав людини, яке визнане міжнародним правом і має бути забезпечене сучасними державами [2, с. 52].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Визначення поняття і специфіки реалізації прав і свобод людини через правовідносини, що виникають у мережі Інтернет, а також питання вільного доступу до цифрових засобів комунікації є предметом наукових досліджень К. Шахбазянової, Є. Лит-

винова О. Присяжнюка, А. Чучковської та інших. Крім того, значної актуальності в сучасній юридичній науці набуває дослідження проблем правового забезпечення недискримінації та гендерної рівності, результати яких зафіксовані у працях Л. Воронько, О. Вілкової, В. Гошовської, Н. Грицяк, К. Левченко, Н. Максименко, Т. Марценюк, Т. Мельник, О. Уварової, Т. Фулей, К. Чижмарь та інших авторів. У той же час дослідження правових механізмів протидії дискримінації в мережі Інтернет із метою забезпечення вільної участі особи в інституціях демократичного суспільства потребує додаткових наукових розвідок.

Виклад основного матеріалу. В юридичній практиці поняття «дискримінація» має певні відмінності залежно від її підстав, які схожі між собою, але відрізняються в деталях. Так, у Конвенції про боротьбу з дискримінацією в галузі освіти під поняттям «дискримінація» мається на увазі будь-яке розрізнення, виняток, обмеження або перевага за ознакою раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного або соціального походження, економічного становища або народження, яке має на меті або наслідком ліквідацію або порушення рівності відносин у сфері освіти [3].

У Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок поняття «дискримінація щодо жінок» означає будь-яке розрізнення, виняток або обмеження за ознакою статі, спрямоване на ослаблення, або таке,

що зводить нанівець визнання за жінками користування або здійснення ними, незалежно від їх сімейного стану, прав людини і основних свобод у політичній, економічній, соціальній, культурній, громадській або будь-якій іншій галузі на основі принципу рівноправності чоловіків і жінок [4].

Дискримінація за ознакою інвалідності означає будь-яке розрізнення, виняток або обмеження через особливі потреби, метою або результатом якого є применшення або заперечення визнання, реалізації або здійснення нарівні з іншими всіх прав людини та основних свобод у політичній, економічній, соціальній, культурній, громадській або будь-якій іншій галузі [5].

Згідно з позицією Міжнародної федерації бібліотечних асоціацій і установ перешкоди, що виникають у зв'язку з етнічною приналежністю, статтю, фізичними або психічними відмінностями, освітою, статусом зайнятості або економічним становищем, зумовлюють відмінності багатьох громадян. Бібліотеки, забезпечуючи доступ до інформації в суспільстві або в більш широкому масштабі, відіграють важливу роль у наданні рівних можливостей особам, відстороненим через соціальні причини, користуватися тими перевагами, які дає Інтернет-технологія. Використання інформаційних та комунікаційних технологій в якості одного із способів подолання бар'єрів доступу до інформації посідає центральне місце в певних аспектах вирішення цієї проблеми. Уявлення про Інтернет як про інструмент подолання соціальних відмінностей набуло поширення завдяки тому, що Інтернет відкриває доступ до урядової інформації і різноманітних комунікаційних каналів [6].

Однією з характерних ознак міжнародного права в галузі прав людини з 1945 р. і одним з його найбільших досягнень є положення про те, що права людини повинні бути гарантовані «кожному», це права людини, а не просто права громадян, як зазначено в доповіді Комісара Ради Європи з прав людини «Верховенство права в Інтернеті і в іншому цифровому світі» [7, с. 133–147].

Після тривалих переговорів між урядами, представниками громадянського суспільства та бізнесу на Всесвітньому саміті з питань інформаційного суспільства, що відбувся 10-12 грудня 2003 року, була прийнята Декларація принципів всесвітнього інформаційного суспільства, що підтвердила важливість інформаційного суспільства для підтримки і зміцнення прав людини. Таким чином, усі закони, що стосуються прав людини або передбачають втручання у сферу їх реалізації, повинні застосовуватися до кожного без будь-якої дискримінації.

Однією з причин дискримінації в Інтернеті є порушення принципу мережевої нейтральності. Як зазначає Йован Курбаліа, важливість мережевої нейтральності є ключовим питанням для доступності Інтернету. Ця дискусія привернула увагу широкого кола учасників від президента Сполучених Штатів Америки до активістів правозахисного руху. Визнання принципу мережевої нейтральності

повинно забезпечити вільний доступ та ефективний розвиток мережі Інтернет у майбутньому [8, с. 319].

Наслідки порушення принципу мережевої нейтральності мають не тільки економічний характер, оскільки важливість комунікації через Інтернет-мережу вийшла далеко за межі економічної сфери. Інтернет перетворився в один із ключових стовпів сучасного суспільства, пов'язаних з основними правами людини, в тому числі правом на доступ до інформації, правом на свободу вираження думок, правом на охорону здоров'я, правом на та освіту тощо. Моделі суспільних відносин, орієнтовані на прибуток, навіть якщо вони призводять до більшої інноваційної та інвестиційної активності, можуть збільшити розрив між заможними і незаможними особами. У той час як матеріально забезпечені особи будуть використовувати необмежену кількість онлайн-сервісів у відмінній якості, особи з невеликими статками будуть безрезультатно використовувати послуги «найкращого рівня сервісу з можливих» або тільки пріоритетні послуги. Це вибір, який робиться постачальниками телекомунікаційних послуг на основі своїх економічних інтересів [9, с. 54–56]. Отже, відкритість Інтернет-послуг безпосередньо впливає на реалізацію основних прав людини, тому заборона дискримінації у використанні Інтернет-ресурсів за ознакою раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного або соціального походження, власності або іншого статусу, сформульована як важливий принцип Товариства Інтернету (Internet Society, ISOC) [10].

У рекомендаціях Комітету міністрів Ради Європи «Про Керівництво з прав людини для користувачів Інтернету» йдеться, що доступ до Інтернет-мережі є важливим засобом реалізації громадянами своїх прав і свобод та участі в демократичному суспільстві. Тому людину не повинні проти її волі відключати від мережі Інтернет, за винятком тих випадків, коли для цього є рішення суду. На жаль, в окремих випадках контрактні угоди можуть привести до припинення послуг Інтернету, але це повинно бути крайнім заходом. Доступ повинен бути прийнятним за ціною і недискримінаційним за змістом. Усі користувачі повинні мати максимально вільний доступ до Інтернет-контенту, додатків і послуг, використовуючи зручні їм пристрої. Якщо людина проживає в сільській місцевості або географічно віддаленому районі, має низький рівень доходу або має особливі потреби, вона має право вимагати від держави в особі уповноважених органів застосування необхідних технічних засобів забезпечення їй доступу до мережі Інтернет.

У процесі взаємодії з державними органами, провайдерами послуг мережі Інтернет і постачальниками онлайн-контенту та послуг або з іншими користувачами та групами користувачів особа не може бути піддана дискримінації за будь-якими підставами, в тому числі за ознакою статі, раси, національності, мови, віросповідання, поглядів, походження, майнового або будь-якого іншого стану [11].

Напрямки реалізації принципу гендерної рівності під час використання Інтернету зафіксовані в багатьох міжнародних документах про права і свободи людини в Інтернеті, але найбільш повно вони регламентовані на регіональному рівні, і не тільки для користувачів Європейського континенту, але й в Африканській декларації прав і свобод людини в Інтернеті [12]. У міжнародних актах говориться, що, крім усунення гендерного розриву в цифрових технологіях, слід заохочувати створення і просування Інтернет-контенту, який відображає голоси жінок, ураховує потреби і підтримує права жінок. Наголошується, що онлайн-середовище відображає нерівність, із якою жінки стикаються в суспільстві в цілому, і визнається необхідність розвивати і зміцнювати процеси і механізми, що забезпечують повну, активну і рівну участь жінок у процесі прийняття рішень щодо формування напрямків розвитку і регулювання послуг у мережі Інтернет. Міститься заклик використовувати основні принципи мережі Інтернет, такі як: децентралізація управління, творчість і креативність оформлення сайтів, залучення мережевих спільнот, розширення прав і можливостей користувачів для досягнення гендерної рівності в Інтернеті. Широкомасштабні зусилля забезпечення формальної рівності та недопущення дискримінації у сферах реалізації права на освіту, права на соціальний діалог та підвищення обізнаності повинні бути основним засобом вирішення проблем гендерної нерівності та боротьби з дискримінацією [12].

Жінки повинні мати можливість діяти проти гендерної нерівності в Інтернеті, в тому числі за допомогою засобів колективного моніторингу різних форм нерівності або індивідуалізованих інструментів, які дозволяють відстежувати і обмежувати доступність приватної інформації про них в Інтернеті, в тому числі через відкриті джерела персональних даних [13].

Практика Європейського суду з прав людини вказує на неприпустимість дискримінації сексуальних меншин у користуванні Інтернетом, що знайшло втілення в окремій думці судді Д. Шпільманн і судді А. Нуссбергер до Постанови Європейського Суду з прав людини у справі «Вейделанд та інші проти Швеції», в якій йдеться, що держави-учасниці повинні вживати належних заходів для боротьби з усіма формами поширення думок, у тому числі в ЗМІ та Інтернеті, які спрямовані на підбурення, поширення або підтримання ненависті чи інших форм дискримінації щодо лесбіянок, геїв, бісексуалів і трансгендерних осіб. Такі «мови ненависті» повинні заборонятися і публічно спростовуватися, де б вони не відбувалися. Усі заходи повинні забезпечувати повагу основного права людини на свободу вираження своїх поглядів відповідно до статті

10 Європейської Конвенції прав людини та її основоположних свобод та прецедентної практики Європейського Суду з прав людини [14].

Із метою захисту користувачів Інтернету від дискримінації необхідно забезпечити підтримку етнічних і мовних меншин, а також корінних народів. Згідно з позицією М. Дікі-Кідірі кіберпростір існує для всіх мов світу в однаковій мірі, оскільки немає центральної влади, яка могла б тримати його під своїм контролем і приймати рішення про його використання [15]. Цілком достатньо мати звичайний комп'ютер із доступом до Інтернету, щоб знаходити у всесвітній мережі текстову, графічну або звукову інформацію будь-якою мовою. При цьому не варто забувати, що скористатися цим фундаментальним правом світової демократії можна лише за наявності певних технічних умов, людських та фінансових ресурсів, а також безлічі інших чинників, які, незважаючи на свою нематеріальну сутність, мають велике економічне значення (наприклад, мовне різноманіття).

Розвиток функціонально обмежених мов прямим чином впливає на економічний добробут. Коли функціонально обмежена мова поширена всією країною, її підтримка набуває національного значення. Діяльність у цьому напрямку повинна стати частиною національної мовної політики кожної демократичної держави, мета якої – підтримка місцевої самобутності та мовного розмаїття свого народу. В основі такої державної політики лежить право носія користуватися рідною мовою як невід'ємною частиною основних прав людини. Крім національної політичної влади, існують міжнародні організації (наприклад, ЮНЕСКО), які опікуються збереженням мовного різноманіття у світі, до яких рекомендується звертатися за підтримкою. Їх підтримка, як мінімум, забезпечить доброзичливе ставлення з боку влади до асоціацій, які займаються проблемами функціонально обмежених мов [16].

Висновок. Розв'язання проблем забезпечення недискримінації в користуванні мережею Інтернет є важливим і в той же час складним завданням світової спільноти, адже навіть якщо інформаційні технології зможуть істотно поліпшити доступ до Інтернет-контенту та вільного користування мережею, вони також можуть привести до ще більшої нерівності між тими, хто має доступ до всього інформаційного доробку, і тими, хто цього позбавлений. Крім того, не варто забувати і про можливі наслідки дискримінації в інформаційному просторі, оскільки домінування певних інтересів окремих користувачів призводить до порушення розумного балансу в інформаційному просторі і, як наслідок, є обмеженням права людини на вільний доступ до інформації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Преамбула Протоколу № 12 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 2000 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_537.
2. Дашковська О.Р. Жінка як суб'єкт права в аспекті гендерної рівності. Х.: Право, 2005. 224 с.
3. Конвенція про боротьбу з дискримінацією в галузі освіти. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_174.
4. Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207.
5. Конвенція про права інвалідів. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71.

6. Коновалов О.Ю., Бронувицький А.Р., Romanenko Y.O. Internet as a means of communication and its influence on public policy formation. *Актуальні проблеми економіки*. 2016. № 1. С. 429–434.
7. Прецеденты Европейского суда по правам человека: Электронное периодическое издание. 2015, январь 31(13). С. 133–147.
8. Курбалийя Йован Управление интернетом. 7-е издание. Мальта. Diplo Foundation. 2016. 391 с. URL: https://cctld.ru/files/books/kurbaliya_7.pdf.
9. Баранов А.А. Интернет: объект правоотношений и предмет регулирования [Текст]: монография; НИИ информатики и права НАПр Украины. Киев: Ред. журн. «Право Украины»; Х.: Право, 2013. 144 с.
10. Дашян М.С. Право информационных магистралей (Law of information highways) // *Вопросы правового регулирования в сфере Интернет*. М.: Волтерс Клувер, 2007. 288 с.
11. Рекомендация № CM Rec (2014) 6 Комитета Министров Совета Европы «О руководстве о правах человека для пользователей Интернета» (16.04.2014). URL: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016804ccfa2>.
12. The African Declaration on Internet Rights and Freedoms. URL: <http://africaninternetrights.org/articles/>.
13. Марценюк Т. Гендер для всіх. Виклик стереотипам / за участі Олени Богдан. К: Основи, 2017. 256 с.
14. Постанова ЕСПЛ від 09.02.2012 р. у справі «Вейделанд та інші проти Швеції» (Vejdeland and Others v. Sweden), рішення від 9 лютого 2012 року, заява № 1813/07 <https://rm.coe.int/168059936a>.
15. Литвинов Є. Правові аспекти функціонування Інтернету. *Юридична Україна*. 2013. № 10. С. 31–36.
16. Культурное и языковое разнообразие в информационном обществе. Сбп: ЮНЕСКО, 2004. 96 с. URL: http://www.ifapcom.ru/files/publications/2004-Kul_t-raznoobr_v_inf-obschestve.pdf.